

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Historica VIII (2009)

Občanské elity a obecní samospráva 1848–1948, red. Lukáš Fasora, Jiří Hanuš, Jiří Malíř, Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), Brno 2006, 387 ss.

W jakże niedalekiej przeszłości w krajach bloku wschodniego, nazywanych złośliwie „demoludami”, samorządami nie interesowano się ze względów zrozumiałych i ideologicznych. Ten brak zainteresowania dotyczył nie tylko dziejów poszczególnych lokalnych samorządów, ale też tradycji i tzw. myśli samorządowej. Z przeprowadzonej przeze mnie kwerendy wynika, że w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX w. odbyły się tylko dwie międzynarodowe konferencje, podczas których omawiano m.in. historię samorządu w krajach Europy Środkowo-Wschodniej.

Nie można twierdzić, że w zdemokratyzowanej Polsce samorząd stał się tematem elektryzującym historyków – jest on raczej w swej współczesnej formie przedmiotem rozważań politologicznych i socjologicznych. Powoli jednak pojawia się coraz więcej prac historycznych, ukazujących przeszłość lokalnych struktur samorządowych. Podobne zainteresowania są dostrzegalne w całej Europie Środkowo-Wschodniej.

Upadek totalitaryzmu i konieczność refleksji nad formami demokracji i udziałem obywateli w zarządzaniu na różnych poziomach administracyjnych doprowadziły do intensyfikacji badań nad społeczeństwem obywatelskim i jego strukturami – m.in. samorządem lokalnym – także u naszych czeskich sąsiadów. Przewodząc na tym polu wydaje się Brno i tutejszy Uniwersytet im. Masaryka. W Brnie czeskim powstało nawet specjalne centrum zajmujące się badaniem demokracji i kultury. Bardzo intensywna działalność badawcza, konferencyjna i publikacyjna naukowców związanych z brneńskim uniwersytetem prowadzi do szybkiego nadrabiania wieloletnich zaniedbań w pracach nad samorządem. Podkreślić należy niezwykłą otwartość naukowców z Brna, którzy ciągle szukają nie tylko nowych dróg, ale też są bardzo zainteresowani współpracą z badaczami z sąsiednich państw. W tym tomie znajdziemy analizy samorządów miejskich nie tylko w Czechach i na Morawach, ale też w Austrii, Słowacji i na Węgrzech. Przypuszczam, że ta niezwykła otwartość spowodowana jest pozytywnym doświadczeniem, które wiązało się ze współpracą z naukowcami z Austrii, którzy już od dziesiątków lat zajmują się nieprzerwanie historią samorządów i mogli „młodszym” kolegom służyć radą i inspiracją.

Omawiana książka jest owocem jednej z konferencji tego wspomnianego wyżej brneńskiego środowiska naukowego. Zgromadzone w niej artykuły charakteryzują się dużą rozpiętością tematyczną i różnym poziomem – chociaż trzeba od razu

podkreślić, że jakość wszystkich artykułów jest co najmniej przyzwoita. Większość artykułów reprezentuje historię empiryczno-socjologiczną.

Autorzy, zajmując się historią samorządów lokalnych, analizują systemy rekrutacji miejscowych elit i ich udział w samorządach, uwzględniają przy tym stosunki między ludnością przynależną i napływową w ramach różnych gmin miejskich, a także dywagują o miłych galicyjskiemu sercu tematach, np. o zastępczej funkcji struktur samorządowych wobec braku własnego państwa. Większość artykułów tematyzuje stosunki niemiecko-czeskie w miastach i zmiany wynikające z demokracji, która objęła również samorzady lokalne. Pod jej wpływem ewoluowały one od struktur liberalnych, będących polem działania miejscowych notabli, w kierunku instytucji reprezentujących demokracje masowe, podatne na populistyczne argumentacje i mniej umiarkowane w stylu obrad i decyzjach. W tym kontekście wspomina się o generacyjnej „zmianie warty”, która dokonywała się w samorządach. Wzmiankuje się, jaką rolę w tym procesie odgrywała argumentacja narodowa i w jaki sposób współgrała ona ze stosunkami społecznymi w miasteczkach. Ukazano też próby ratowania samorządu przed nacjonalizacją i antysemityzmem, np. za sprawą kopiowania wzorów wiedeńskiego „socjalizmu miejskiego” (Munizipalsozialismus). Niektóre z artykułów ukazują proces utraty autonomności przez samorzady i ich modernizację w kierunku organów coraz bardziej uzależnionych od administracji państwowej.

Dużo miejsca poświęcono w tej publikacji elitom miejscowym, ich składowi i sposobowi rekrutacji oraz powstaniu nowych i odtwarzaniu się starych elit, przy czym uwzględniono czynniki ekonomiczne i edukacyjne oraz pozycję zajmowaną przez członków tych elit względem i w administracji państwowej. Ukazano, jak ważny był kontekst gospodarczy dla rozwoju lokalnego samorządu, np. przemysłowy czy rolniczy charakter miasteczek, stopień zależności tych miasteczek od większych centrów administracyjnych oraz ich pozycja w regionie. Omówiono procesy urbanizacyjne i demograficzne oraz politykę komunalną usiłującą sprostać nowym wyzwaniom. Analizą objęto też zagadnienie działalności w samorządzie, postrzeganej jako szczebel do dalszej kariery w administracji państwowej. Publikacja problematyzuje wymianę tradycyjnych elit urodzenia na fachowe elity wykształcenia i podkreśla, szczególnie w wypadku Węgier, utrzymywanie się elementów feudalnych, mimo szybkiej modernizacji ekonomicznej i instytucjonalnej kraju. Analizuje sposób przekazu informacji w ramach gminy i kanały komunikacyjne między samorządem a miejscowym „ogółem”.

Kontekst polityczny, społeczny i ekonomiczny odgrywa w tej książce ogromną rolę. Jego uwzględnienie pozwala zrozumieć ukazane przez autorów zagadnienia jako element stale postępującego ogólnoeuropejskiego procesu historycznego. Okazuje się, że jest wiele cech charakterystycznych, które są wspólne dla wszystkich miasteczek byłej Monarchii, bez względu na ich położenie, i że było to spowodowane m.in. nie tylko wspólną dla wszystkich gmin podstawą prawną, ale i zgodną z duchem czasu formacją ideologiczno-światopoglądową z właściwym jej rozumieniem pojęcia elitarności i związanym z tym światopoglądem dążeniem do udzielania się w polityce lokalnej.

Brakuje mi w tej książce tylko dwóch rzeczy: mapki, na której byłyby zaznaczone omawiane miasteczka, oraz indeksów rzeczowych i imiennych.